

■ Qəranfil Dünyamin qızı

26 noyabr 2014

WWW.KASPI.AZ

FİRİDUN BƏY KÖÇƏRLİ

“Ümmətdən millətə doğru” - deyərək bütün həyatını xalqının xoş rifahına həsr edən və sonda canını faciəli surətdə qurban verən Firidun bəy Köçərli zamanından, məkanından asılı olmayaraq “elm və irfan sahibi” kimi daim bu xalqın qəlbində yaşayacaqdır. Ədəbiyyatşünas alim, ilk milli ədəbiyyat tarixinin müəllifi, istedadlı publisist, ədəbi-tənqidçi, tələbkar pedaqoq, maarif fədaisi, millətsevər, vətənpərvər vətəndaş, xeyirxah insan olan Firidun bəy həyatı boyu heç nə yazmasaydı-yaratmasaydı belə təkcə Qori seminariyasının “Müsəlman şöbəsini” Azərbaycana köçürməklə yaddaşlara həkk edilmiş olardı.

“...Nə darışmısınız Qafqaz müsəlmanlarının canına. Bəsdür Azərbaycan şöbəsini addım-addım güdməyiniz!” -deyə 1902-ci ildə Qori Müəllimlər Seminariyasına təyin edilmiş direktora cəsarətlə öz etrazını bildiren Firidun bəy nəyin bahasına olursa-olsun şöbənə Azərbaycana köçürməy üçün mübarizəyə başladı.

Azərbaycan şöbəsinə aid olub bütün sənədləri və dəftərxana ləvazimatlarını gizli yolla seminariyadan çıxaraq Ağdama “qaçırır”.

Sonra isə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin köməyi ilə Qori Müəllimlər Seminariyası “Müsəlman şöbəsi”nin Qazax da fəaliyyətə başlamasına nail olmuşdur. Seminariyaya direktor təyin edilən Firidun bəy burada Azərbaycanın gələcəyi olan yüzlərlə ziyalının yetişməsinə şərait yaratdığı üçün qürur duyurmuş. Xalqın övladlarını savadlı, mədəni görmək onun ən ümdə arzusu olmuş və bu arzusu yolunda bütün həyatını fəda etmişdir. Bu yolda həm qələmi, həm sözü, həm də əməli ilə mübarizə aparın Firidun bəy ilk olaraq arzularını mətbuatda bəyan etməli olur.

PUBLİSİST FİRİDUN BƏY

Ədəbiyyatşünas alim Əziz Mirəhmədovun yazdığına görə 1886-cı ildə ilk dəfə olaraq “Tərcüman”da çap olunan Firidun bəy Köçərli gənc bir müəllim kimi müsəlman gəncliyinin maarifdən, Şərqi və Qərbi mətbuatından bixəbər olduğunu ürək ağrısı ilə qeyd edirdi. Gəncliyi elmə, maarifə, mədəniyyətə bir sözlə dini elmlərlə yanaşı dünyəvi elmlərə sə-

əziyyətdən qurtarmaq üçün elmə, maarifə dəvət edirdi.

Bunun üçün isə qələm əhlindən milli mətbuatı daha geniş inkişaf etdirməyə çağırırdı. Mətbuatın da bu yolda mühüm rol oynadığını hələ bir neçə il əvvəl “Şərqi-Rus”da “Hörmətli “Şərqi-Rus” ruznaməsinə bir neçə sözlər” adlı məqaləsində belə bəyan edirdi: “...ərbabi-qələm” gerek qəzetənin “mündəricatını xeyli və zamanənin təqzasına müvafiq məlumat ilə doldursun, ta ki, qəzetəni oxuyanlar ondan istifadə edib, arzu və təmənnaları puç və ümidlər zay olmasın, gerek qəzetə milləti ayıldan və onun ruhani və cismani qüvvələrini hərəketə gətirsin”.

MƏTBUATŞÜNAS ALİM FİRİDUN BƏY

Dövrünün bir çox ziyalıları kimi ana dilli mətbuatın inkişafı üçün var qüvvəsi ilə çalışan Firidun bəy yalnız qəzet və jurnallarda məqalələr yazmaq kifayətlənmirdi. O, həm də Azərbaycan mətbuatını diqqətlə izləyir, tədqiq edirdi. Uzun illər müxtəlif mətbu orqanlarında ana dilli mətbuatımız haqqında ədəbi-tənqidi, bibliografik məqalələr, icmallar yazan müəllif “Azərbaycan dilində çıxan dövrü mətbuata dair qısa icmal”

bir neçə məqalə və icmallar həsr edib. Jurnalın üç aylıq fəaliyyətini şərh edən tənqidçi daima “Molla Nəsrəddin”in dostları sırasında olmuşdu. Bu bəlkə də ondan irəli gəlirdi ki, molla-nəsrəddinçilərin müraciət etdiyi mövzular əsasən Firidun bəyin qəlbinə, ruhuna daha yaxın idi və onu daha çox düşündürürdü. Məsələn, ana dilimizin saflığı, qorunması və yaşanması uğrunda mübarizə aparın jurnal az qala hər sayında bu mövzuya müraciət edib.

Rus, fars və ərəb dillərini mükəmməl bilən Firidun bəy jurnalda çap etdirdiyi “Ana dili” adlı publisistik məqaləsində yazırdı: “Ana dili millətin mənəvi diriliyidir, həyatın mayəsi mənzuləsidir. Ananın südü bədənə mayəsi olduğu kimi, ana dili də ruhun qidasıdır”. Müəllif bu məsələdə əsasən də milli yazarlarımızı öz ana dillərini mükəmməl bilməyə, onu yaşatmağa çağırırdı. Əks halda isə bir millət olaraq məhv olmaq təhlükəsini bəyan edirdi: **“...bir millətin malını, dövlətini və hətta vətəni əlindən alsan, ölüb itməz, amma dilini alsan, fot olar və ondan bir nişan qalmaz”.**

Azərbaycan satirik şeir məktəbinin banisi olan M.Ə.Sabir haqqında da ilk ciddi və sanballı məqaləni də

“Elm və irfan sahibi”

Hər gün azərbaycanlı seminaristlərə cəza tətbiq edən Seminariya rəhbərliyinin Firidun bəyə də münasibəti isti deyildi. Hələ 1905-ci ildə Seminariyanın Azərbaycan şöbəsinin təlimatçısı F.A.Smimovun başqa vəzifəyə keçməsi ilə əlaqədar, həmin yeri tutmaq üçün ərizə verən Firidun bəy bir neçə il arzusuna cata bilməyə də, inadkarcasına mübarizə apardı. Nəhayət 1910-cu ildə rəhbərlik müvəqqəti de olsa onu Azərbaycan şöbəsinin təlimatçısı təyin etdi.

Seminariya rəhbərliyi açıq-aydın ruslaşma siyasətini həyata keçirdiyi üçün digər millətlərin dilinə, adət-ənənəsinə qarşı çox kobud rəftar edirdi. Xüsusən də müsəlman seminaristlərə qarşı bu kobudluq hər an özünü büruzə verirdi. Seminarist Üzeyir bəy dəhlizdə azərbaycanca danışdığı üçün rəhbərlik tərəfindən cəzalandırılmış, bir neçə azərbaycanlı seminarist isə haqsız olaraq seminariyadan qovulmuşdur. Bütün bunlar bir daha Firidun bəyi “müsəlman şöbəsi”nin Azərbaycana köçürülməsi üçün inadkarlığa məcbur etmişdir.

Onu da qeyd edək ki, Firidun bəydən əvvəl də bu xeyirxah işi görmək üçün mübarizə aparınlar olmuşdu. 1881-ci ildən Seminariyada müəllim vəzifəsinə təyin edilən Səfərəli bəy Vəlibəyov hələ 1884-cü ildə bu barədə öz rəyini yazıb, seminariyanın pedaqoji şurasının müzakirəsinə vermişdi. Təəssüflər ki, seminariya rəhbərliyi bu məsələyə otuz il biganə qalmış və hər dəfə də rədd cavabı vermişdir. Çünki bu xoş məramın həyata keçməsinə nə rus çarlığı, nə də gürcü knyazlığı rəvac verirdi. Xoşbəxtlikdən uzun illər aparın gərgin mübarizə Azərbaycan ziyalıları öz yolundan döndərə bilməmişdir.

Nəhayət, Firidun bəy çox böyük çətinliklə, 1918-ci ildə Qori Seminariyasının “Müsəlman şöbəsi”ni Qazax şəhərinə köçürməyə nail olur. Tədqiqatçılar yazırlar ki, seminariyada yay məzuniyyəti vaxtı fərseti fovta verməyən Firidun bəy

ləyən gənc müəllifin bu məqaləsi İrəvan üləməsinin qəzəbinə səbəb olur. Lakin bu Firidun bəyi heç də öz yolundan döndərə bilmir.

“Bütün türklərin tərcümanı” olan “Tərcüman”dakı ilk çıxışı onun üçün çox düşərlə olur. Belə ki, 1880-ci illərin axırları artıq F.Köçərli imzası ilə həm rus, həm azərbaycan dillərində nəşr olunan bir neçə mətbu orqanlarında rastlaşırıq. Gənc olmasına baxmayaraq “Kavkaz”, “Novoye obozreniye”, “Kaspi”, “Kavkazski vestnik”, “Znaniye”, “Zakavkazye”, “Tifliski listok”, “Otqoloski”, “Ziya”, “Ziyayi - Qafqaziyye”, “Kəşkül” qəzetlərində artıq o, bir jurnalist, publisist kimi müxtəlif mövzularda müraciət edirdi. Lakin bu mövzular arasında əsas yeri bir pedaqoq olduğu üçün maarif, əlifba, ədəbiyyat məsələləri tuturdu. Məqalələrinin böyük əksəriyyətində Firidun bəy xalqın tərəqqisi üçün maarifin, mədəniyyətin tərəqqi etməsini çox zəruri şərt sayır və mətbuatı bu problemlərin həll edilməsində köməyə çağırırdı.

20-ci yüzilliyin əvvəllərində Firidun bəy bütün bu arzu və isteklərini uzun illər həsrətlə gözlədiyi ana dilli mətbuatında da sövqlə davam etdirir. “İrşad”, “İqbal”, “Tərəqqi”, “Səda”, “Molla Nəsrəddin”, “Dəbistan”, “Məktəb”, “Rəhbər” və s. qəzet və jurnallarda artıq dövrünün tanınmış və istedadlı ədəbi tənqidçisi kimi məsələni daha kəskin bir şəkildə qoyur və həlli yollarını göstərirdi.

O dövrün görkəmli tədqiqatçısı Fərhad Ağazadə onu **“dəyərli bir qələm sahibi”** adlandıraraq “...Firidun bəy qələminə yalnız türklər deyil, ruslar, gürcülər də böyük hörmətlə yanaşdığını fəxrə qeyd edirdi.

Müəllif ən məşhur “Taybuynuz öküz”, “Həyata dəvət” və “Əcəlsiz ölənlərimiz” adlı publisistik məqalələrində xalqı tərəqqiyə çağıraraq ətəletə, avamlığa qarşı çıxırdı. Məqalələrində fikirlərinin simvolik şəkildə ifadə edən Firidun bəy sadə, zəhmətkeş, bir parça çörəyini min bir əzabla qazanan insanların halına ürəkdən acıyaraq onları bu əzab-

adlı məşhur məqaləsin də “Əkinçi”dən tutmuş 1920-ci ilə qədər olan Azərbaycan dövrü mətbuatı haqqında bir tənqidçi kimi öz fikirlərini də bildirib.

İlk anadilli mətbuatımızın bünövrəsini qoyan Həsən bəyin tarixi xidmətlərini, xalqı üçün etdiyi fədakarlığı yüksək qiymətləndirən mətbuatşünas alim “birinci müsəlman qəzetəsi” adlandırdığı “Əkinçi”nin bütün saylarının toplanıb yenidən çap olunması təklifini irəli sürürdü.

Müəllif məqaləsində “Ziyayi-Qafqaziyye” və “Kəşkül”ü, “səliqəsiz və müəyyən istiqaməti olmayan nəşr” adlandırsa da onların da Azərbaycan mətbuatının inkişafında mühüm rol oynadıqlarını söyləyir.

1903-cü ildə fəaliyyətə başlayan “Şərqi-Rus” qəzeti haqqında isə müəllif fərəhlə yazırdı: **“Bu qəzetənin meydana gəlməsi nəinki yalnız Zaqafqaziyadakı azərbaycanlıları, hətta bütün Rusiya müsəlmanlarını sevindirirdi”.**

Ədəbi-tənqidçi “Həyat” qəzetini “...ona qədər nəşr edilmiş Azərbaycan qəzetələrinin **“ən mötəbəri”** adlandırdı. “Yaxşı əməkdaşlar həyəti və Ağayev kimi təcrübəli publisistin rəhbərliyi altında nəşr olunan “İrşad” ən canlı, məzmunlu və gözəl mətbuat orqanıdır” söyləyən Firidun bəy bu qəzetin fəaliyyətinə hər kəsdən diqqət və yaqayı ilə yanaşmağı tələb edirdi. “Bu qəzet ictimai həyatın inkişafını açıq gözlə izləyir” -deyərək bütün müsəlman ziyalıları israrla “İrşad”a yardım etməyə səsləyirdi.

Mirzə Cəlillə hələ seminariya yoldaşı olan Firidun bəy onu **“savadlı və mədəni azərbaycanlı”** adlandıraraq çap etdiyi “Molla Nəsrəddin” jurnalına yüksək qiymət verirdi: “Ümumiyyətlə, “Molla Nəsrəddin” çox yaxşı təsir bağışlayır və öz çətin vəzifəsini hələlik müvəffəqiyyətlə yerinə yetirir”. Heç də təsadüfi deyil ki, elə bu jurnal haqqında da ilk icmal məqaləni də Firidun bəy yazıb.

Firidun bəy digər mətbu orqanlarına nisbətən “Molla Nəsrəddin”ə və molla-nəsrəddinçilərə ayrı-ayrılıqda

Firidun bəy yazıb. “Sabir əsrimizin ən müqtədir və xoştəb şairlərindən birisidir. Sabirin təbində bir o qədər zəriflik və ləfəfət var ki, güldürə-güldürə ağıladır, ağılada-ağılada güldürür”.

1913-14-cü illərdə çar hökumətinin və bəzi “din xadimləri”mizin növbəti hücumuna məruz qalan molla-nəsrəddinçiləri məhkəmədə müdafiə edən də Firidun bəy olmuşdur.

Hər zaman jurnalın işləri, problemləri ilə maraqlanan, F.Köçərli 1910-cu il 25 dekabrda Batumdan “Molla Nəsrəddin”in redaksiyasına Məmmədli Sidqiyyə məktubla müraciət edir. O, məktubda yazırdı: “...bu halda, bəradərim Mirzə Cəlil haradadır və “Molla Nəsrəddin”in işi necə gedir. Təzə ildən jurnal çıxacaqdımı? Əgər çıxacaqsas, nə üçün jurnalda elan olunmur. Mirzə Cəlil jurnalın işlərinə mübaşir olacaqdımı? Yoxsa siz öhdənizə götürəcəksiniz? Hər halda lazımdır jurnalı işlətmək. Çünki onun nəfi çoxdur. Bizim müsəlmanların tərəqqisinə və ədəbiyyatına, “Molla Nəsrəddin” kimi heç bir cəridə xidmət etmir. Çox təvəqqi edirəm ki, Cəlilin adresini mənə məlum edəsən”.

Mirzə Cəlil yaradıcılığını çox diqqətlə izləyən ədəbi-tənqidçi onun yazıçılıq istedadına heyranlığını da gizlətmirdi. O, Mirzənin 1906-cı ildə çap olunmuş “Usta Zeynal” hekayəsi haqqında dövrü mətbuatla yanaşı, “Znaniye” qəzetində (23 noyabr 1906) də ayrıca məqalə nəşr etdirmişdi.

Firidun bəy Köçərli “Tərəqqi” qəzetində çap olunan “Məişətimizə dair” adlı məqaləsində molla-nəsrəddinçilərin qadın azadlığı mövzusunda ki çıxışlarını alqışlayaraq jurnalda “Lağlağı” imzası ilə verilən yazılar haqqında xüsusi fikir bildirdi.

1915-ci ilin iyununda Şuşada istirahət edən Həmidə xanım xətilərində yazırdı: “1915-ci ilin yayında biz Şuşaya gəldik. Firidun bəy də həmin il Şuşada istirahət edirdi.

Davami səhifə 11-də

Firidun bəy bir gün ədəbi gecə təşkil etdi. Mirzə Cəlili də kənddən devət etdilər. O, gəldi. Gecə maraqlı keçdi. Mirzə Cəlil çox razı qaldı”.

Bütün varlığı ilə Azərbaycan mətbuatının, ədəbiyyatının, mədəniyyətinin tərəqqisinə can atan Firidun bəy həm də

ƏDƏBİYYATŞÜNAS ALİM İDİ

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə və folkloru aid ən sanballı əsərlərin müəllifi olan Firidun bəy Köçərli say-sız-hesabsız məqalələri, əsərləri ilə bir ədəbiyyatşünas alim kimi Azərbaycan ədəbiyyatını zənginləşdirmiş, onun inkişafına təkən vermişdi. “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları” (üçcildlik), “Azərbaycan xalqının ədəbiyyatı”, “Balalara hədiyyə”, “Təlimati-Sokrat”, “Mirzə Fətəli Axundzadə” və s. əsərləri bu gün də öz maraqlı dairesini itirməmişdir. Müəllif bu əsərlərində Azərbaycan klassik ədəbiyyatının inkişafından və onun yaranmasında rolunu klassiklərimizdən ətraflı bəhs edir. 1914-cü ildə qələm yoldaşı Abdulla Şaiqə yazırdı ki: “... bu yolda məqsədim pul qazanmaq deyil, xalqımıza, ədəbiyyat və mədəniyyətimizə kömək etməkdir”.

“Milli intibahımızın banisi” olan Mirzə Fətəli Axundzadəni “Milli ədəbiyyatımızın atası” adlandıran Firidun bəy ondan istedadla heyran olaraq yazırdı: “Mirzə Fətəlinin təbii öylə bir zəriflik, yaratmaqlıq qüdrəti, yoxdan vücuda gətirməlik qüvvəsi var imiş ki, bunun misli az mühərrirlərdə müşahidə olunur. Bu bir Allah vergisidir ki, hər qələm əhlinə nəşib olmaz”. Daha sonra isə Firidun bəy ona “tütək-Azərbaycan ədiblərinin və komediyanevslərinin atası və yol-göstəreni” deyərək komediyalarını “reflektora” bənzədir: “Mirzə Fətəli Axundzadənin komediyaları Zaqafqaziya müsəlmanlarının 40-50-ci illərdəki həyatını əks etdirən bir reflektora bənzəyir”.

“Demək olar ki, Azərbaycan türkləri arasında birinci tənqidçi mərhum Firidun bəy idi” - söyləyən Fərhad Ağazadənin tədqiqatına əsaslanaraq deyə bilərik ki, F.Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində nəzəriyyəçi və tənqidçi kimi də özünəməxsus bir yer tutur və ədəbiyyat tarixçisi kimi tanınan ən görkəmli simalardan biridir. Tədqiqatçıların fikrincə Firidun bəyin təşəbbüsünə kimi demək olar ki, Azərbaycan ədəbiyyatı tədqiq edilməmişdir. İlk dəfə bu xeyrixah təşəbbüs Firidun bəydən gəlmişdir. O, ədəbiyyat tariximizə dair zəngin material toplamış və onu əks etdirən mükəmməl bir əsər ortaya qoymaqla Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini tədqiq etmişdir.

Ədəbiyyatşünas alim əsas diqqətini M.Vaqif, Q.Zakir, M.F.Axundzadə və S.Şirvani yaradıcılığı üzərində mərkəzləşdirmişdir. Müəllifin 1903-cü ildə “Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı” adlı rus dilində çap olunan bu əsəri təəssüflə ki, Azərbaycan dilində onun öz salığına işıq üzü görə bilməmişdi. Yalnız 1925-26-cı illərdə Fərhad Ağazadənin təbircə desək “Şuralı Azərbaycan”ın dövlət nəşriyyatı tərəfindən əsərin iki cildi “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları” adı ilə çap olundu.

Əsərində Azərbaycanın 129 ədəbi şəxsiyyəti haqqında məlumat verən müəllif dahi Füzulidən, Nizamidən başlayaraq Azərbaycan ədəbiyyatının bir çox görkəmli nümayəndələrinin həyat və yaradıcılığında müraciət etmişdir. Bu xeyrixah işi Şixəli Qurbanov belə qiymətləndirirdi: “F.Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatının öyrənilməsi sahəsində böyük iş görmüşdür. Onun bu sahədə yaratdığı əsər ədəbiyyat tarixinin yaradılması yolunda atılan əhəmiyyətli addım idi”.

Odur ki, cəkinmədən deyə bilərik ki, Firidun bəyin bu işi Azərbaycan

filologiyasında irəliyə atılan ən doğru addım idi və “Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında iri və mötəbər mənbələrdən biridir”.

Tədqiqatlardan belə bəlli olur ki, Firidun bəy 300-dən artıq dərsliyə düzəliş etmiş, metodik dəyişikliklər əlavə edərək onları zənginləşdirmişdi.

“ANADANGƏLMƏ PEDAQOQ” OLAN FIRIDUN BƏY

Qori Müəllimlər Seminariyasında təhsilini başa vuran F.Köçərli müəllim kimi ilk olaraq İrəvanda fəaliyyətə başlayır. 1985-ci ildən qutardığı Qori Müəllimlər Seminariyasında dərslər deyən Firidun bəy tezliklə tələbələrinin sevimlisinə çevirir və 23 il ömrünü bu Seminariyaya bağlayır.

Tələbələrinin, xüsusən də həmsoydaşlarının təlim-tərbiyəsi ilə ciddi məşğul olan Firidun bəy dərslərdən sonra da saatlarla vaxtını onlara həsr edib və onların xalqına, millətinə layiq bir vətəndaş, vətənpərvər yetişməsi üçün əlindən gələni əsirgəməyib.

1913-cü ildə Xəlil adlı tələbələrindən biri yazırdı: “Siz mənə nəinki ustad idiniz, Siz mənə artıq ata idiniz. O qədər ki, məhəbbət mən Sizdən görmüşəm, bu vaxta qədər bir kimsədən görməmişdim və görməməyəm”.

O, hər dəfə tələbələrinə təlimin məqsəd və vəzifələrini, tərbiyə və təhsil üsullarını, nümunəvi ədəb-ərkan qaydalarını, dünyəvi elmlərin üstünlüklərini dönə-dönə anlatmağa çalışırdı. Onları milli adət və ənənələrə biganə qalmamağa səsləməklə yanaşı yeni dünyagörüşünün formalaşmasına da şərait yaradırdı. Dünya mədəniyyəti, ədəbiyyatı ilə tanış etməklə onları yeniliyə, maarifə istiqamətləndirirdi. Bu üsulla Firidun bəy onları təkə bir pedaqoq kimi yox, həm də yeni fikirli bir maarif xadimi kimi yüksək əxlaqi dəyərləri və biliyi olan bir vətəndaş hazırlayıb. Rus və dünya klassiklərinin, pedaqoqlarının əsərlərindən tərcümələr edərək onların bilik və dünyagörüşünü daha da zənginləşdirmişdir.

Tədqiqatçıların söylədiyinə görə Firidun bəy tələbələrini seminariyanı qurtardıqdan sonra da onlarla əlaqə saxlamışdır. Yenice müəllimlik fəaliyyətinə başlayan tələbələrinin qarşılaşdığı çətinliklərlə maraqlanır, köməyini, məsləhətini əsirgəməyirdi. Bax elə ona görə Firidun bəyi xalq arasında “anadangəlmə pedaqoq” adlandırılıb. Bu “anadangəlmə pedaqoq”un öz övladı olmasa da yüzlərlə tələbələrini mənəvi övladı kimi yetişdirib.

27 iyun 1914-cü ildə Batumdan Əli adlı tələbəsi Firidun bəyə göndərdiyi məktubu “Möhürəm ata” sözləri ilə başlayıb “Oğlun Əli” imzası ilə bitirib. Bu məktub bir daha onun tələbələrinə olan atalıq qayğısının ən bariz nümunəsidir.

Yazıçı Seyfulla Şamilov isə əziz müəlliminə belə xatırlayırdı: “Firidun bəy bir müəllim, məktəb nəzarətçisi olmaq etibarilə çinovniklik etməyi sevməzdi. Hər birimizin ehtiyaclarını dinləyib, dərslərinə şərik olmağa vaxt tapardı. Ona görə onu ən yaxınımız bilərdik və bütün dərslərimizi ona söylərdik, ondan məsləhət alardıq”.

Mehdixan Vəkilov isə yazırdı ki: “Çox həssas və qayğıkeş müəllim olan F. Köçərli gecələr vaxt-bivaxt şagirdlərin ümumi yataq otağına gələr, üstü açıq olanların yorğanlarını sahmanlamaqdan saqınmazdı”.

Firidun bəyin yaradıcılığı və şəxsi həyatı ilə yaxından tanış olarkən bəlli olur ki, o, təkə tələbələrini üçün qiymətli, sevimli olmayıb. O, həm də qələm yoldaşları, müəllim heyəti üçün qiymətli bir şəxs idi.

F.Köçərli irsinin ilk tədqiqatçısı olan Fərhad Ağazadə yazırdı ki: “Bir zaman Haşım bəy Vəzirov “Səda” qəzetində “Köhnə müsəlman-tazə

Firidun bəy və
ömür-gün yoldaşı Badisəba xanım

müsəlman” məsələsini ortalığa atandan sonra Firidun bəy ondan məhəbbətini kəsib, məktub daha yazmadı. Bunun müqabilində Haşım bəy məktubunda Firidun bəyə belə yazırdı: “Özün bilirsen ki, mən dünyada heç kəsə boyun əymə deyiləm, amma sənə əyirəm. Sənə mən həmişə inanmışam və sənə sözün həmişə mənə təsir ələyib. Mən sənə necə istəyirəm və necə istəyəcəyəm, istəyir yüz qat da bundan artıq qanısoyuqluq edəsən...”.

AZADLIQ AŞIĞI

Bildiyimiz kimi, 20-ci yüzilliyin əvvəllərində hər bir ziyalılığın o cümlədən Firidun bəyin də ən ümde arzusu azad cəmiyyət, demokratik dövlət qurmaq idi. Bu arzusunun çin olması üçün bir çox ziyalılar kimi F.Köçərli də 1917-ci ildə siyasi proseslərə qoşulur və “Müsavat” partiyasına daxil olur. 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Milli Şurasının üzv seçilir və “İstiqlal bəyannaməsini” imzalayır. 1919-cu ildə “Müsavat”ın Mərkəzi Komitəsi səyyar bürosunun təşəbbüsü ilə Qazaxda partiya şöbəsi təşkil edilir və Firidun bəy şöbənin sədri seçilir.

1920-ci ilin aprel işğalından sonra Qazax kommunistləri F.Köçərli və “Müsavat”ın digər üzvlərini “xalqa xəyanətdə”, “milli nifaq salmaqda” ittiham edərək onun həbs edilməsinə şərait yaradırlar. Qazax İncilab Komitəsi Gəncə Fövqəladə Komitəsinin tədqiqatına əsasən ədib həbs olunur və 20-ci diviziyanın 7-ci xüsusi bölməsi, şahidlər dindirilmədən, verilmiş izahatlar nəzərə alınmadan güllələnməsi haqqında qərar çıxarılır. Qərar 7-ci xüsusi bölmənin rəisi Liberman və Fövqəladə komissar Həmid Sultanov (sapı özümüzədən olan baltalar) tərəfindən təsdiq edilərək tezliklə hökm yerinə yetirilir.

Hökmdən bir necə gün əvvəl Firidun bəy ömür-gün yoldaşı Badisəba xanıma məktub yazaraq “Təvəqqe edirəm ki, çox darıxmayasan. İnsanın başına hər cürə qəza gələr. Müəllimlərə və şagirdlərə salam.

Səbr elə”- söyləməklə ona təmkinli davranmağı tövsiyə edirdi.

SƏDAQƏTLİ ÖMÜR-GÜN YOLDAŞI

Firidun bəylə Badisəba xanım ailə quranda aralarında tək yaş fərqi olmamışdı. Firidun bəy Şuşada adlısanlı bəy ailəsində böyümüş, Seminariya təhsili almış, müasir düşüncəli bir gənc idi. Badisəba isə təhsil görməmiş, Qazaxın Salahlı kəndində kasıb bir ailədə böyümüşdür. Aralarında yetərincə yaş (19 yaş Firidun bəy böyük olub) və dünyagörüşü fərqləri olmasına baxmayaraq onlar mehriban bir ailəyə sahib olmuşlar. Firidun bəy Badisəbaya mehriban ömür-gün yoldaşı olmaqla yanaşı, onun sevimli müəllimi də olub. Onu maarifləndirməklə dünyaya gözün açıb, həyata baxışların dəyişib. Tanrı onlara övlad verməsə də ömürlərinin sonuna kimi sədaqətli, sevimli, mehriban ömür-gün yoldaşı olublar.

Odur ki, həyatda ən yaxın yoldaşı, sirdaşı olan Firidun bəyin yoxluğu ilə bərişə bilməyən Badisəba xanım yoldaşının bu faciəli ölümündən sonra onun arzularını davam etdirməklə özünə təsəlli tapmış oldu. 1921-ci ildən 1958-ci ilə qədər ölkədə maarifin, elmin təbliği uğrunda yorulmadan bir pedaqoq kimi çalışır.

1930-cu illər də Maarif Komissarlığının əmri ilə ölkəmizin bir çox yerlərində “yetimlər evi” fəaliyyətə başlayır. Belə “ev”lərdən biri də Şəkiddə şəhərində təşkil olunur. Bu o zaman idi ki, ata-analarını “xalq düşməni” adı ilə gəder-gəlməzin qurbanı edən hökumət onları “dövlət qayğısı” ilə təmin edərək, “öz qayğısı”sını əsirgəmədən və bu “düşmən” balalarını böyüdərk onlardan sovet vətəndaşı yetişdirirdi.

Şəki şəhərindəki, 2-saylı uşaq evinə də uzun illər Badisəba xanım rəhbərlik etmişdir. Beş yaşında atasını itirən Badisəba yetimliyən nə olduğunu bildiyi üçün bu uşaqlara rəhbərlik yox analıq, atalıq, bacılıq, qardaşlıq edərək əzizi Firidun bəyin ruhunu şad etmişdir.